

Bárdos Judit

Az etikus rendező

Pörös Géza: *Krzysztof Zanussi világa: Utazások, találkozások, megvilágosodások*

Kossuth Kiadó, 2016, 438 o, 3800 Ft.

A kelet-európai modernizmus egyik jelentős irányzata volt a lengyel „morális nyugtalanság” a hetvenes-nyolcvanas években. Ennek egyik legjelentősebb képviselője – Krzysztof Kiesłowski és Andrzej Wajda mellett – Krzysztof Zanussi. A filmtörténetben emblematikus, hogy Kiesłowski *Amatőr* című filmjében van egy idézet Zanussi *Védőszínek*jéből, majd maga Zanussi is megjelenik mint amatőrfilmes, filmklubszervező, és a filmes közéletre való önreflexió képviselője.

Pörös Géza kitűnő könyvében az eddig több mint negyven filmből, sok TV-filmből és dokumentumfilmből álló életmű részletes ismertetésére vállalkozik. (Az utolsó film 2014-ben készült.) Felidézi és elemzi az összes filmet és átfogóan jellemzi a rendező világát, világképét, stílusjegyeit, a lengyel filmtörténet egész kontextusát felrajzolva. A rendező fizika szakot végzett, majd filozófia szakot a krakkói egyetemen, Roman Ingarden tanszékén. Később, mivel úgy döntött, hogy „Einstein helyett Eizenstein” akar lenni, a filmművészeti főiskolát is elvégezte. Filmjeiben jelentős szerepük van a tudomány etikai problémáinak (*Illumináció, Spirál, Konstans*), a társadalomba való beilleszkedés, vagy a kívülmaradás konfliktusának (*Védőszínek, Közjáték, Ritka látogató*) és főként, a Szent Ágoston-i, kanti, scheleri értelemben vett általános etikai problémáknak (a választás szabadsága, a véletlen szerepe). A rendezőt a hit és a ráció viszonya és az ember általános erkölcsi állapota foglalkoztatja. Ha nincs Isten, ha nincs végső norma – akkor hogyan definiálhatja magát az erkölcsi abszolútumra törő modern ember? Lehetséges-e erkölcsileg megformált élet egy alapvetően romlott világban? Zanussi jelentős műveinek jellemző karaktere maximalista, nemes lelkű, nagy szellemi ambícióval bír, nem érdekli a társadalomba való betagozódás lehetősége, ütközik környezetével. A másik gyakori karakter a hűvös, nyugodt, racionális tudós, aki distanciával kezeli a világot és önmagát. A harmadik típus pedig az a többnyire vallásos ember, akit csak jelleme tisztasága vezérel, a világban való elfogadottságtól függetlenül (*Emilia, A nyugodt nap évében*). A rendező etikai értelemben dualista: kételkedő lelkekkel népesítette be a filmvásznat, akik a *van* világa és a *kell* imperatívusza között vergődnek. A magát katolikusnak valló, keresztény érzületű rendező Szent Ágoston nyomán dualista, janzenista, s a pascali értelemben vett egyetemesség is hatott rá.

Külön kiemelendő, hogy a könyv szerzője pontosan világítja meg a filmtörténeti háttér mellett a filozófiát is. Eddig főleg abban a kontextusban láttuk és értelmeztük Zanussi életművét, hogy a „lengyel iskolának” a nemzeti történelmet (a múltat, a második világháborút) romantikus, vagy deheroizáló módon bemutató irányzata (Andrzej Wajda, Andrzej Munk, Jerzy Kawaleowicz) után a morális nyugtalanság korszakában a szocialista jelen társadalmi, politikai, életvitelbeli kérdései kerültek előtérbe. Most bepillantást nyerhetünk ennek világnézeti gyökereibe is.

A fentieknek megfelelően Zanussi példaképei a filmművészetből azok, akiket mai meghatározással a „transzcendentális stílus” képviselőinek nevezhetünk: Carl Theodor Dreyer, Robert Bresson, Andrej Tarkovszkij. Pörös Géza elemzi Zanussi művészetének azokat a szerkezeti és stílusbeli sajátosságait is, melyek a francia új hullám nyomán köznyelvivé váltak. Filmjeit, az egy műfaj szabályrendszerébe sem beleillő „szerzői” filmeket természetes helyszínek, funkcionalitás, puritánság, dinamizmus, elmélyült színészi játék, erőteljes vágás, szuggesztív képek jellemzik. Semmi túldíszítettség, semmi ornamentika. A jelentésszervezés és a cselekményvezetés fő eszköze a gondolat. A kimondhatatlant, a spirituálisat Wojciech Kilar zenéje idézi fel.

A nagyon alapos, filmográfiával, képekkel kísért monográfia a szerző több évtizedes munkáját koronázza meg.